

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی بوشهر
دانشکده پزشکی

گزارش نهایی طرح تحقیقاتی (یا پایان نامه دوره دکترای حرفه ای پزشکی):

بررسی گرایش به تفکر انتقادی در دانشجویان پزشکی دانشگاه علوم پزشکی بوشهر سال ۱۳۹۰

دانشجو

سیده صفیه سجادیان

استاد راهنما

دکتر سید محمد حق شناس – استادیار گروه بیهوشی

استاد مشاور آمار

دکتر نیلوفر معتمد – استادیار گروه پزشکی اجتماعی

این طرح با تصویب و حمایت مالی حوزه معاونت پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی بوشهر اجرا گردیده است.

اردیبهشت ۱۳۹۰

پدر باران است...

مادر شعر عاشقانه خدا...

سپاس از خداوند که عاشقانه ترین شعرش را برای من سرود
و آسمانی ترین بارانش را بر
من بارید...

تقدیم بہ مادر م

و تقدیم بہ روح

باران ؛ پدر م

وباشکر ویژه از اساتید کرامتقدم

جناب آقای دکتر سید محمد حق شناس

سرکار خانم دکتر نیلوفر معتمد

و آنان که در ناملایمات روزگار، چراغ هدایت بودند...

بررسی گرایش به تفکر انتقادی در دانشجویان پزشکی دانشگاه علوم پزشکی بوشهر سال ۱۳۹۰

حق شناس سید محمد، معتمد نیلوفر، سجادیان سیده صفیه

مقدمه:

تفکر انتقادی به معنای درست اندیشیدن در تلاش برای آگاهی یافتن درباره جهان است و شامل فرآیندهای ذهنی تشخیص، تحلیل و ارزیابی داده ها می باشد. تفکر انتقادی بالاترین سطح تفکر است و در طبقه بندی هدف های آموزشی، به طبقه تحلیل و ارزشیابی مربوط می شود. نتیجه تفکر مستدل و تیزبینانه، کسب موفقیت در زمینه های متعدد زندگی از جمله تحصیل و حرفه آینده است. این پژوهش، با هدف بررسی گرایش به مهارت های تفکر انتقادی در دانشجویان پزشکی دانشگاه علوم پزشکی بوشهر انجام گردید.

مواد و روش ها:

در این مطالعه توصیفی تحلیلی که به روش مقطعی بر روی ۱۷۴ نفر از دانشجویان پزشکی مقاطع مختلف تحصیلی دانشگاه علوم پزشکی بوشهر شاغل به تحصیل در سال ۹۱-۱۳۹۰ انجام پذیرفت، تمامی آنان چک لیست اطلاعات دموگرافیک شامل سن، جنس، سال ورود به دانشگاه و مقطع فعلی دانشجو و پرسشنامه استاندارد کالیفرنیا ب جهت سنجش گرایش به تفکر انتقادی را تکمیل نمودند. داده ها در نهایت پس از ورود به نرم افزار آماری SPSS ویرایش ۱۵ و با کمک آمار های توصیفی (میانگین و انحراف معیار) و آزمون های آماری کای دو و تی استیودنت و تی زوج مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

نتایج:

پس از حذف پرسشنامه های ناقص ۱۶۸ نفر با میانگین سنی 22.05 ± 0.72 ، ۴۵/۵٪ مذکر و ۵۴/۵٪ مونث، ۳۴/۷٪ از دوره علوم پایه، ۱۳/۲٪ از دوره فیزیوپاتولوژی، ۲۹/۳٪ از دوره کارآموزی و ۲۲/۸٪ از دوره کارورزی و با میانگین معدل ۱۶/۲۸ در مطالعه باقی ماندند. ۱۶/۱٪ از دانشجویان گرایش قوی و با ثبات، ۷۹/۲٪ گرایش مثبت، ۴/۲٪ گرایش متزلزل و ۰/۶٪ گرایش منفی به تفکر انتقادی داشتند. در این مطالعه هیچ رابطه معناداری بین جنس، سال ورود به دانشگاه، دوره تحصیلی و معدل دانشجویان با گرایش به تفکر انتقادی دیده نشد.

نتیجه گیری:

به طور کل میزان گرایش به تفکر انتقادی در دانشجویان در حد مطلوب ارزیابی شد. همچنین گرایش به تفکر انتقادی در این دانشجویان هیچ ارتباط معناداری با سن، جنس، سال ورود به دانشگاه و مقطع تحصیلی نداشت. با توجه به گرایش بالای دانشجویان پزشکی دانشگاه علوم پزشکی بوشهر به تفکر انتقادی و لزوم استفاده از این مهارت به عنوان

ابزار کاری مهم برای کار حرفه ای مفید آینده در این افراد از یک طرف و نمرات نسبتا بالای مهارت تفکر انتقادی در این دانشجویان لزوم توجه ویژه به قابلیت دانشجویان جهت استفاده بهینه از این مهارت احساس می شود.

واژگان کلیدی:

گرایش به تفکر انتقادی، دانشجو، آموزش پزشکی

فصل اول:

مقدمه

کلیات:

تغییر مستمر و فزاینده در قرن ۲۱ اقتضا می کند که بشر برای نیل به مقاصد خویش به تلاش فکری بیشتری بپردازد. علم، ناظر به یکی از این تلاش هاست که بیشترین توجه را به عنوان عرصه بروز خلاقیت، هوش، جدیت و سایر قابلیت های فکری انسان طلب می نماید. پرسشی که اینجا مطرح است، این است که آیا همیشه پیشرفت های علم مفید بوده است؟ زیرا، برغم تغییرات بزرگ تکنولوژیکی که علم در زمینه های بهبود سلامتی، اقتصاد و سبک زندگی به وجود آورده، مسائل و پیچیدگی های جدیدی نیز در زندگی بشر پدیدار گشته است که چالش های ذهنی زیادی را برای شهروندان در زمینه تصمیم گیری درباره مسائل مختلف اخلاقی برای خود، دیگران و بشریت ایجاد کرده اند. (۱) بنابراین، در این وضعیت وقت آن رسیده است که تعلیم و تربیت، بویژه آموزش عالی، فرصت هایی را برای فراگیران فراهم آورد تا آن ها بتوانند ضمن انجام فعالیت های فکری، به ارزیابی دانش جدید و اطلاعات فراوانی که با آن رو به رو هستند، بپردازند. (۲ و ۳) اکثر صاحب نظران در این مورد توافق دارند که تفکر انتقادی، زمینه ایجاد مهارت هضم و ارزیابی دانش و فناوری جدید را برای فراگیران فراهم می کند.

اما ماهیت تفکر انتقادی چیست؟ علیرغم اجماع متخصصین و دانشمندان درباره اهمیت توجه به تفکر انتقادی و پرورش آن، درباره تعریف و ماهیت تفکر انتقادی، آراء متنوعی ارائه شده است. (۴ و ۵) یکی از علل آن است که تفکر انتقادی مفهومی پیچیده است و دارای فعالیت و فرایند ذهنی پیچیده ای نیز می باشد. بنابراین، توصیف و اندازه گیری آن به راحتی امکان پذیر نیست (۶ و ۷) و دلیل دیگر این که، هر محقق با توجه به فهم فردی و نیازهای پژوهش خویش به تعریف آن پرداخته است.

(۸) مثلاً انجمن تفکر انتقادی به نقل از اسنایدر (۹) تفکر انتقادی را فرایند نظم دادن فکورانه، مفهومی سازی فعالانه و ماهرانه، کاربست، تحلیل، ترکیب، و ارزیابی اطلاعات جمع آوری شده، یا تولید شده به وسیله مشاهده، تجربه، تأمل، استدلال یا ارتباطات به عنوان راهنما برای نظر و عمل تعریف کرده است. بر طبق دیدگاه هالپرن (۱۰) تفکر انتقادی استفاده از مهارت های شناختی است که احتمال نتایج مطلوب را افزایش می دهد، و از آن برای توصیف تفکری که هدفمند، دلیل مند، و مبتنی بر هدایت است، استفاده می شود.

در این جا هدف، شامل حل مسئله، استنتاج، فرمول بندی، برآورد احتمالات، و تصمیم گیری می باشد. برادلی تفکر انتقادی را مجموعه ای از مهارت های شناختی مثل شناسایی مباحث محوری و مفروضات، ارزیابی رویداد، و استنباط نتیجه تعریف می کند. (۱۱)

با وجود اختلاف نظرهای موجود در این تعریف ها، همپوشانی های زیادی نیز وجود دارند که عبارتند از: بصیرت، عقلانیت، تفکر تأملی، دلیل جویی، شناسایی مفروضات زیربنایی، حل مسئله، تصمیم گیری، خلاقیت، استنباط و ارزیابی.

از این رو لازم است تعلیم و تربیت در دوره معاصر بیش از گذشته، کانون توجه خود را به جای محتوا، بر فرایند و مهارت های تفکر انتقادی معطوف کند. (۱۲ و ۱۳) برخی از، صاحب نظران مهم ترین دلایل برخورداری دانشجویان از تفکر انتقادی را، موارد زیر دانسته اند:

۱- مجهز ساختن دانشجویان به مهارت های تفکر انتقادی باعث می شود که آن ها به این موضوع آگاه شوند که اکتشافات و پیشرفت های علمی، به تنهایی نمی تواند جامعه را هدایت کند، بلکه این جامعه و افراد آن هستند که باید اکتشافات و پیشرفت های علمی را به بهترین وجه کنترل و هدایت کنند. (۱)

۲- تفکر انتقادی دانشجویان را قادر می سازد تا به طور مؤثری، اطلاعاتی را که از طریق مطالعه کتاب، اینترنت و دانشگاه، درباره نظریه های رایج، معیارها یا استانداردهای موجود و روش های مورد استفاده، به دست آورده اند، ارزیابی و سازماندهی کنند، و به میزان صحت، ارزشمندی و اعتبار آن ها، از طریق روش استدلالی پی ببرند، و به این ترتیب آن ها را در تصرف خود در آورند. (۷ و ۱۴)

۳- تفکر انتقادی باعث توسعه توانایی پژوهش، حل مسئله، تصمیم گیری، بهره بردن از دیدگاه های مختلف، و یادگیری مادام العمر در دانشجویان می گردد. مجموع این قابلیت ها باعث می شود تا دانشجویان قادر به حل مشکلات ملی، علمی و عملی باشند. (۹ و ۱۴)

۴- تفکر انتقادی باعث می شود که دانشجویان نه تنها درباره رشته تخصصی خود دانش یا اطلاعات کافی داشته باشند بلکه، درباره اجتماع، سیاست، مسائل متغیر جهان و چالش های اخلاقی روزانه زندگی در جهان پیچیده امروز، دقیق تر تصمیم گیری نمایند و به ارائه و توسعه راه حل های درست برای آن ها اقدام نمایند. (۱۵ و ۱۶)

۵- تفکر انتقادی باعث می شود دانشجویان به این نکته پی ببرند که چگونه هنجارهای مختلف بر افکار آن ها تأثیر می گذارد، و این که چگونه ایده هایشان را کاملاً بر اساس بررسی ها و استدلال هایشان مورد بررسی و استفاده قرار دهند. (۱۷) بنابراین، مهارت های تفکر انتقادی، باعث توسعه ادبیات علمی، دانشجویان برای فهم بهتر جهان می شود. (۱)

بر این اساس، از دیدگاه بسیاری از مربیان و فلاسفه، پرورش تفکر انتقادی نه تنها هدف عمده نظام تعلیم و تربیت هر جامعه ای محسوب می شود، بلکه به عنوان شرط اولیه و یکی از رسالت های اصلی تربیت دانشگاهی نیز قلمداد می گردد. (۱۳)

ویژگی منحصر به فرد انسان و وجه تمایزش از سایر موجودات، قدرت تفکر اوست. (۱۸) تمامی دستاوردهای امروزی بشر، نظریه ها، سنت ها، فرهنگ ها، اختراعات و اکتشافات، مدیون قدرت تفکر در بشر می باشد.

صاحب نظران حوزه های روانشناسی، فلسفه و هنر تعاریف گوناگونی از تفکر ارائه داده اند. یکی از این تعاریف، توسط جان دیویی در کتاب "چگونه فکر می کنیم؟" بدین صورت بیان شده است: تفکر، عملی است که در آن، موقعیت موجود، موجب تأیید یا تولید واقعیت های دیگر می شود، یا روشی است که در آن باورهای آینده بر اساس باورهای گذشته پایه گذاری می گردد. (۱۹)

وجود دیدگاه های مختلف در زمینه تفکر، دسته بندی های متنوعی را سبب شده است. در دیدگاه اول، از تفکر به عنوان ماهیتی یاد می شود که ابعاد و انواع گوناگون داشته، به شکل های مختلفی بروز می نماید و موجودیت واحد ندارد. طرفداران این دیدگاه، تفکر را به اجزای مختلفی شامل تداعی آزاد، تفکر منطقی، تفکر عملی، تفکر خلاق و تفکر انتقادی تقسیم می کنند. (۲۰)

دیدگاه دیگر، برای انسان قوای گوناگونی قائل است که در درون نفس واحدی جای گرفته اند. به عبارت دیگر، ماهیت وجودی انسان، یک حقیقت واحد است و به همین دلیل تفکر نیز ماهیتی واحد دارد. (۷)

در دیدگاه سوم، تفکر، به عنوان فرآیندی با کارکردهای گوناگون می باشد. این تعریف به واسطه فرآیند دانستن تفکر، ماهیت آن را پویا و دارای حرکت می داند. منظور از این پویایی و حرکت در تفکر، همان تعامل و کنش های متقابل عناصر درون فرآیند است. ویژگی دیگری که این دیدگاه برای تفکر قایل شده، این است که، همانند هر فرآیند دیگری، اجزای آن ضمن دارا بودن کارکردهای متفاوت، به هم وابسته می باشند. (۷)

فرآیند تفکر دربرگیرنده تعدادی از فعالیت های ذهنی است که به دو دسته اعمال شناختی و فراشناختی تقسیم می شود. اعمال شناختی شامل آن دسته مهارت ها و فعالیت های ذهنی است که در جستجوی معنا و معناسازی هستند. در مقابل، اعمال فراشناختی، معناهای تولید شده تفکر و مهارت ها را هدایت و کنترل می کنند و به عبارتی تفکر درباره تفکر می باشند. (۱۹)

یکی از انواع تفکر که در حیطه تعلیم و تربیت جایگاه ویژه ای دارد، تفکر انتقادی است. (۲۱) اگرچه کلمه انتقادی، اکثراً به مفهوم گله مندانه یا شکایت آمیز به کار رفته، در اینجا منظور از آن، تیزبینانه است. (۲۲) تفکر انتقادی جزو مهارت هایی است که توسط یونسکو برای انسان قرن بیست و یکم تعیین شده، ضرورت توجه به آن در حیطه آموزش به خصوص آموزش پزشکی، امری حیاتی می باشد. به ویژه که، مهارت های تفکر انتقادی جزو استانداردهای تعیین شده توسط فدراسیون جهانی آموزش پزشکی نیز می باشد.

یکی از صاحب نظران و پژوهشگران این زمینه، تفکر انتقادی را تفکری مبتنی بر استدلال و تیزبینانه می داند که بر تصمیم درباره انجام کاری یا باور به چیزی تأکید می ورزد. شورای ملی توسعه تفکر انتقادی، تفکر انتقادی را فرایندی نظام دار و عقلانی می داند که طی آن، فرد به طور فعال و متبحرانه به مفهوم سازی، کاربرد، تحلیل، ترکیب و ارزشیابی اطلاعات گردآوری شده یا تولید شده می پردازد و از طریق مشاهده، تجربه، تأمل و استدلال به سمت باور و عمل پیش می رود. (۲۳)

تفکر انتقادی به معنای درست اندیشیدن در تلاش برای آگاهی یافتن درباره جهان است و شامل فرآیندهای ذهنی تشخیص، تحلیل و ارزیابی داده ها می باشد. به بیانی دیگر، تفکر انتقادی، هنر اندیشیدن پیرامون اندیشیدن است، تا اندیشه ها را بهتر، روشن تر، دقیق تر، یا قابل دفاع تر نماید.

تفکر انتقادی شامل دو جنبه مهارت های تفکر انتقادی و گرایش به تفکر انتقادی می باشد. جنبه مهارت تفکر انتقادی بر راهبردهای شناختی و جنبه گرایش به تفکر انتقادی، بر اجزای نگرشی تفکر و انگیزه پایدار درونی برای حل مسائل تأکید می کند. (۲۶) تفکر انتقادی بالاترین سطح تفکر است و در طبقه بندی هدف های آموزشی، به طبقه تحلیل و ارزشیابی مربوط می شود. ویژگی های مطرح شده برای تفکر انتقادی عبارتند از:

جستجوی یک بیان روشن از موضوع یا مسأله؛ جستجوی دلایل؛ کوشش برای کسب اطلاعات جامع؛ استفاده و ذکر منابع معتبر؛ در نظر گرفتن موقعیت کلی؛ در نظر گرفتن نکته اصلی؛ از یاد نبردن مسأله اصلی مورد علاقه؛ جستجوی شقوق مختلف؛ انعطاف پذیری و عدم تعصب؛ موضع اتخاذ کردن؛ تا حد امکان دقیق بودن؛ برخورد کردن با هر یک از اجزای موقعیت کلی به طور منظم؛ استفاده از توانایی های تفکر انتقادی؛ و حساس بودن نسبت به احساس و سطح دانش دیگران (۲۲)

توانایی های ویژه ای که برای تفکر انتقادی مطرح شده عبارتند از: تمرکز بر مسأله؛ تحلیل و استدلال؛ پرسیدن سؤال و جواب دادن به آن برای روشن ساختن موضوع؛ قضاوت درباره منابع اطلاعاتی؛ داوری درباره اطلاعات حاصل از مشاهدات؛ استنتاج درباره این که چه چیزی از چه چیز دیگری به دست می آید؛ استنتاج یا تعمیم از تعدادی مشاهده یا اندیشه به موارد دیگر؛ ارزش داوری کردن به طور معقول؛ تعریف اصطلاحات و داوری به طور معقول؛ تعریف اصطلاحات و قضاوت درباره تعاریف دیگران؛ تشخیص دادن فرض ها؛ تصمیم گیری درباره اعمال؛ و ایجاد ارتباط با دیگران به نحو مؤثر. (۲۲ و ۲۵) با توجه به این توانایی ها، واضح است که تقویت این مهارت، در موفقیت تحصیلی، زندگی و شغلی افراد نقشی اساسی دارد. (۷ و ۲۷)

از آن جا که تفکر انتقادی، می تواند پرورش داده شود، توجه به این مقوله در دانشجویان پزشکی، بیشتر ضرورت می یابد. با این وجود، این طور به نظر می رسد که هنوز هم در اکثر دانشکده های پزشکی کشورمان، هدف های آموزشی، روش های تدریس و ارزشیابی دانشجویان، مبتنی بر یادسپاری حجم عظیمی از مطالب جزوه و کتاب های درسی است؛ و تحلیل، تفکر و استدلال کمتر مورد توجه قرار می گیرد. این پژوهش، با هدف بررسی گرایش به تفکر انتقادی و ارتباط آن با دوره تحصیلی دانشجویان مقاطع مختلف پزشکی دانشگاه علوم پزشکی بوشهر انجام خواهد گردید.